

Δάσος Μπαίηκερ στη Βόρεια Εύβοια: Το ιστορικό μιας μη δημόσιας δασικής έκτασης

Κείμενο-Εικόνες: Μαρία Παναγιωτοπούλου, δασολόγος - ορνιθολόγος

Η Εύβοια, όπως επίσης η Αττική και η Φθιώτιδα, χαρακτηρίζονται ακόμη και σήμερα από τις μεγάλες μη δημόσιες ιδιοκτησίες γης, τα γνωστά και κατά καιρούς διαφιλονικούμενα «τσιφλίκια». Είναι χαρακτηριστικό ότι το 90% των δασών του Δασαρχείου Ιστιαίας είναι μη δημόσιο και ιδιοκτησιακά χαρακτηρίζεται ως ιδιόκτητο, συνιδιόκτητο, διακατεχόμενο, συνδιακατεχόμενο, κοινοτικό, ή μοναστηριακό (Παπαγιάννης 2011)¹. Το αντίστοιχο ποσοστό του Δασαρχείου Λίμνης, όπου και υπάγεται το Δάσος Προκοπίου - Δραζίου (Δάσος Μπαϊήκερ), είναι επίσης εντυπωσιακό: 70% επί του συνόλου. Πώς προέκυψε όμως αυτό το ιδιότυπο καθεστώς ιδιοκτησίας και ποιες ήταν οι συνέπειές του στη μετέπειτα δασική διαχείρισή του από τον 19ο ως τον 21ο αιώνα;

Τα οθωμανικά τσιφλίκια

Τα όρια του πρώτου ελληνικού κράτους, όπως προέκυψαν κατά το τέλος του εννιάχρονου ένοπλου αγώνα, καθορίστηκαν από το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 24ης Ιανουαρίου / 3ης Φεβρουαρίου 1830, το οποίο υπέγραψαν οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής: Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία². Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο, οι Οθωμανοί, οι οποίοι εξακολουθούσαν να κατέχουν την Εύβοια, την Αττική και τη Φθιώτιδα, όφειλαν να αποσυρθούν εντός ενός έτους, ενώ τους αναγνωριζόταν το δικαίωμα να πουλήσουν τα τσιφλίκια³ τους.

Γνωρίζοντας από πριν ότι επίκειται αυτή η αποχώρηση, προσπαθούσαν να πουλήσουν τη γη όσο όσο, και μάλιστα πριν από την αποχώρηση των οθωμανικών στρατευμάτων, ενώ οι ενδιαφερόμενοι αγοραστές εκμεταλλεύονταν το γεγονός αυτό για να συμπιέσουν τις τιμές. Παράλληλα, στην αυγή του ελληνικού κράτους, στην Ελλάδα του 1830, και αφού είχε ήδη κηρυχθεί η πρώτη πτώχευση, τα κεφάλαια σε χρήμα ήταν ιδιαίτερα δυσεύρετα, ενώ αντίθετα η προσφορά γης ήταν μεγάλη. Την ίδια ώρα ο Καποδίστριας αναζητούσε δάνειο, προκειμένου αυτές οι εκτάσεις να περιέλθουν στην κυριότητα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους αντί στους ιδιώτες, προκειμένου να αποτρέψουν «πλουσίους ξένους ή και Έλληνες αμετόχους έως τώρα εις τας δυστυχίας της Ελλάδος, να αντικατασταίνονται εν μέσω του Έθνους, άλλοι τόσοι, νέοι Χριστιανοί αγάδες»⁴. Ωστόσο, οι απόπειρες του Καποδίστρια για εξεύρεση δανείου δεν στέφθηκαν με επιτυχία και τελικά τα περισσότερα από τα τσιφλίκια της Εύβοιας πουλήθηκαν σε ιδιώτες Έλληνες αλλά και ξένους (Δημητριάδης 2018), σε ιδιαίτερα χαμηλές τιμές⁵. Ένας ακόμη λόγος που συμπιέζε τις τιμές πώλησης γης προς τα κάτω ήταν ότι οι ιδιώτες Οθωμανοί, μετά και τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης του 1832, είχαν μεν δικαίωμα πώλησης αλλά με προθεσμία⁶.

1. Για διάκριση μεταξύ των διαφόρων καθεστώτων ιδιοκτησίας των μη δημόσιων δασών δεξ: Γ. Παπαγιάννης, *Η δασική ιδιοκτησία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 335.
2. Τα όρια αυτά εκτεινόταν από τις εκβολές του Αχελώου στα δυτικά ως τις εκβολές του Σπερχειού στα ανατολικά και περιελάμβαναν την Εύβοια, τις Β. Σποράδες, τη Σκύρο και τις Κυκλάδες μαζί με την Αμοργό.
3. Τσιφλίκι <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CF%83%CE%B9%CF%86%CE%BB%CE%AF%CE%BA%CE%B9>
4. Σ. Δημητριάδης, *Οι μεγαλοκτηματίες της Εύβοιας του 19ου αιώνα*. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ, Διδακτορική διατριβή, 2018, σελ. 667.
5. Όπως αναφέρει σε μια επιστολή του ο Fellenberg: «Ο λόγος που τα κτήματα στο Νεγρεπόντε (σ.σ. Εύβοια) είναι τόσο φθηνά, κατά ένα μέρος οφείλεται στην πλήρη άγνοια των Τούρκων. Πολλοί από αυτούς ποτέ στη ζωή τους δεν είχαν επισκεφθεί τα κτήματά τους. Κατά ένα άλλο μέρος είναι και ο εκβιασμός που υπέστησαν για να τα πουλήσουν, αφού το κεφάλαιο είναι εξαιρετικά σπάνιο στην Ελλάδα. Οι Έλληνες δεν αγοράζουν τίποτα που δεν αποδίδει κέρδος τουλάχιστον ένα 10% από τα χρήματά τους. Έτσι οι Τούρκοι τσιφλικάδες δεν αντικαταστάθηκαν μόνο από Γερμανούς, Γάλλους, Άγγλους, Ελβετούς, αλλά και από Έλληνες τσιφλικάδες» (Reber 2001).
6. Με βάση το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 21.1/3.2.1830 «περί ανεξαρτησίας της Ελλάδος» και τα ερμηνευτικά αυτού πρωτόκολλα και σε συνδυασμό με τις ρυθμίσεις της από 27.6/9.7.1832 Συνθήκης της Κωνσταντινούπολης «περί οριστικού διακανονισμού των ορίων της Ελλάδος» και του νόμου «περί διακρίσεων δημοσίων κτημάτων», όσα κτήματα ανήκαν στο οθωμανικό δημόσιο περιήλθαν στο ελληνικό δημόσιο, ενώ όσα ανήκαν σε Οθωμανούς ιδιώτες παρέμειναν στην ιδιοκτησία τους με δικαίωμα πώλησης τους εντός προθεσμίας (Παπαγιάννης 2011).

Σχέδια για ίδρυση αγροτικής σχολής στην Ελλάδα

Το ιστορικό του δασοκτήματος «Αχμέταγα» (μετέπειτα Προκόπι) ξεκινά από το μακρινό 1832, όταν δύο νεαροί φίλοι, ο Edward H. Noel και ο Friedrich von Fellenberg, άρχισαν μια περιπέτεια με σκοπό να ιδρύσουν μια αγροτική σχολή στην Ελλάδα, στα πρότυπα του γεωργικού σχολείου Hofwyl⁷ από όπου μόλις είχαν αποφοιτήσει. Μεταξύ άλλων περιοχών της Ελλάδας επισκέφτηκαν και την Εύβοια και αποφάσισαν να αγοράσουν το κτήμα του τσιφλικά Αχμέταγα, στο σημερινό Προκόπι Ευβοίας. Το κίνητρό τους για την επιλογή της Εύβοιας (Νεγρεπόντε όπως την αναφέρουν) ήταν ότι η αξία της γης ήταν πολύ φτηνή λόγω έλλειψης αγοραστών, καθώς δεν βρίσκονταν Έλληνες αγοραστές με αρκετά χρήματα⁸.

Ο Edward H. Noel ανήκε στη φθίνουσα βρετανική αριστοκρατία του 19ου αιώνα, η οποία αισθανόταν απειλή από τα ανερχόμενα μεσαία στρώματα και ενόχληση από τη μιζέρια και την ασχήμια που παρήγε ο βιομηχανικός πολιτισμός. Καθώς δεν είχε προσωπική περιουσία, στηρίχτηκε οικονομικά στη σύζυγο του Λόρδου Βύρωνα, που ήταν μακρινή θεία του. Η άφιξη του E. H. Noel στην Ελλάδα το 1832, μαζί με τους φίλους του Karl von Müller (1810-1884) και Friedrich Rudolph von Fellenberg (1800-1834), δεν είχε μεγάλη σχέση με το ιδεολογικό ρεύμα του φιλελληνισμού που είχε εμπνεύσει τον συγγενή του, Λόρδο Βύρωνα, πριν από χρόνια (ΕΟΑ 1990). Για τους φιλέλληνες, η Ελληνική Επανάσταση ήταν ελπιδοφόρο μήνυμα και υπόσχεση για έναν διαφορετικό ουτοπικό κόσμο που θα αναδυόταν μέσα από την αναβίωση του αρχαίου πνεύματος.

Τα κίνητρα του Noel, όμως, πρέπει να αναζητηθούν σε ένα άλλο κίνημα της εποχής, ίσως όχι λιγότερο ουτοπικό, αλλά σίγουρα πολύ πιο συντηρητικό: το εκπαιδευτικό κίνημα της σχολής Pestalozzi⁹. Ο Noel ήρθε στην Ελλάδα γνωρίζοντας πολύ λίγα για τη χώρα, αλλά με φιλόδοξα εκπαιδευτικά σχέδια στο μυαλό του που τα είχε εμπνευστεί από τη δική του σχολική εμπειρία από το Hofwyl. Εκεί άλλωστε είχε γνωρίσει και τους μελλοντικούς συνεταιίρους του, τον Müller και τον Fellenberg, ο πατέρας του οποίου ήταν ιδρυτής του σχολείου (ΕΟΑ 1990).

Η σπουδαιότητα του Hofwyl φαίνεται και από το γεγονός ότι ο Καποδίστριας επισκεπτόταν συχνά το σχολείο κατά τα ταξίδια του στην Ελβετία και οραματιζόταν να δημιουργήσει ένα ελληνικό τμήμα Hofwyl, ιδιαίτερα για την εκπαίδευση μελλοντικών καθηγητών (Δημητριάδης 2018). Άλλωστε η θεία του Noel,

7. Το εκπαιδευτήριο Hofwyl ιδρύθηκε το 1799, κοντά στη Γενεύη, από τον Ελβετό Phillip Emanuel von Fellenberg. Ήταν ένα εκπαιδευτήριο διεθνούς φήμης για τους γιους των πλουσιότερων, αλλά περιελάμβανε μια σχολή για τους φτωχούς και ένα αγροτικό σχολείο που διδασκε καινούριες μεθόδους καλλιέργειας. Τον μικρόκοσμο του Hofwyl αποτελούσαν δύο διαφορετικά ιδρύματα, ενωμένα στο ίδιο σχολικό προαύλιο: το σχολείο για τους φτωχούς και το «Μεγάλο Σπίτι», που ήταν το σχολείο για τις ανώτερες τάξεις. Τα δύο κοινωνικά άκρα -η μεσαία τάξη δεν εκπροσωπούσαν- συμβίωναν χωρίς πολλές επαφές μεταξύ τους. Η κοινωνική διαστρωμάτωση, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Fellenberg, αποτελούσε μέρος του θεϊκού σχεδίου για την κοινωνική εργασία (ΕΟΑ 1990, σελ. 103-104).

8. Την ίδια εποχή ωστόσο, το γειτονικό κτήμα του Μαντουδίου είχε αγοραστεί από την οικογένεια Βουδούρη, ενώ η περιοχή γύρω από το χωριό Δράζι (Δαφνούσα) αγοράστηκε από τον Άγγλο Charles Holt Bracebridge και προστέθηκε αργότερα στο δασοκτήμα Αχμέταγα.

9. Ο Γιόχαν Χάινριχ Πεσταλότσι (Johann Heinrich Pestalozzi, 12 Ιανουαρίου 1746 - 17 Φεβρουαρίου 1827) ήταν Ελβετός παιδαγωγός και μεταρρυθμιστής της εκπαίδευσης στα πρότυπα του κινήματος του ρομαντισμού. Οι πεσταλότσιες εκπαιδευτικές αρχές του σχολείου είχαν ως βάση μια φωτισμένη, αλλά συντηρητική κοσμοαντίληψη με κεντρική ιδέα την ευγένεια των χειρωνακτικών αγροτικών εργασιών. Η γεωργία συνεπώς και όχι η βιομηχανία θα έπρεπε να είναι η βάση μιας έντιμης ζωής και η επιστήμη και ο ορθολογισμός θα έπρεπε να υπηρετούν τη βελτίωση της γεωργίας. Το σχολείο ήταν ταυτόχρονα ένα πρότυπο αυτοχρηματοδοτούμενο αγρόκτημα, όπου οι μαθητές έκαναν τις χειρωνακτικές εργασίες (ΕΟΑ 1990).

Λαίδη Byron, ήταν και η ίδια θιασώτις αυτών των ιδεών και χρηματοδότησε την ίδρυση ενός τέτοιου σχολείου στην Αγγλία. «Ο Fellenberg, ο Καποδίστριας, η Λαίδη Byron, κυρίως όμως τα χρήματα του Byron, συνέτειναν στην απόφαση του Edward Noel να αγοράσει το Κτήμα Αχμέταγα, στο νησί της Εύβοιας» (Noel-Baker 2003).

Αρχική εγκατάσταση και απογοητεύσεις

Το τσιφλίκι Αχμέταγα, σε απόσταση περίπου 48 χλμ. από τη Χαλκίδα, βρισκόταν σε μια περιοχή ιδιαίτερα απομονωμένη και αραιοκατοικημένη. Δεν υπήρχε οικισμός, αλλά περίπου 20 οικογένειες ζούσαν εκεί σε διάσπαρτες καλύβες στις δασωμένες πλαγιές (Noel-Baker 2003).

Αρχικά αγοράστηκε μια έκταση 60.000 στρεμμάτων, στην τιμή των 10.000 λιρών Αγγλίας, ενώ σε άλλες πηγές αναφέρεται το ακόμη ευτελέστερο ποσό των 2.200 λιρών Αγγλίας (Noel-Baker 2003). Η έκταση αυτή περιελάμβανε εκτεταμένα δάση, αλλά και αγροτική γη, με δικαιώματα επικυρωμένα από τον μέχρι τότε ιδιοκτήτη του Αχμέταγα, Χατζή Ισμαήλ Μπέη, που ήταν επίσης ο εκπρόσωπος της οθωμανικής κυβέρνησης για τις υποθέσεις μεταβίβασης των τουρκικών κτημάτων σε Αττική και Εύβοια (Noel-Baker 2003).

Η οριστική ενσωμάτωση της Εύβοιας στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε μόνο τον Μάρτιο του 1833 από την κυβέρνηση του βασιλιά Όθωνα, που ενθρονίστηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια. Οι πρώτες αμφιβολίες σχετικά με την εγκυρότητα των συμβολαίων για την πώληση της γης είχαν αρχίσει να εμφανίζονται ήδη από το 1833, με σχετικές ερωτήσεις από τον Μαυροκορδάτο, που ήταν υπουργός Οικονομικών της ελληνικής κυβέρνησης. Εκατόν πενήντα χρόνια μετά, το ερώτημα θα ανέκυπτε ξανά (Noel-Baker 2003). Η εγκύκλιος του Μαυροκορδάτου όριζε ότι «σε κανέναν ιδιώτη δεν θα παραχωρούνταν το δικαίωμα ιδιοκτησίας της γης, παρά μόνο το αποκλειστικό δικαίωμα της καλλιέργειας». Αποτέλεσμα των ενεργειών του Μαυροκορδάτου ήταν να κατασχεθούν ιδιοκτησίες και να απαγορευτεί σε πολλούς από τους ιδιοκτήτες να χρησιμοποιούν τα βοσκοτόπια. Η καλλιέργεια διαφόρων μεγάλων κτημάτων εγκαταλείφθηκε και τα μεγάλα κεφάλαια έφυγαν από την Ελλάδα. Η κυριότητα επί του συγκεκριμένου δάσους αναγνωρίστηκε τελικά από την επιτροπή για την πώληση των τουρκικών ιδιοκτησιών το 1837 (Noel-Baker 2003).

Στο διάστημα αυτής της πενταετίας από την αγορά του Αχμέταγα ως την αναγνώρισή του, ο Ε. Η. Noel είχε αποκαρδιωθεί, ενώ ήδη από το 1833 στις επιστολές του αναφέρεται στην εγκατάλειψη των αγροτικών σχεδίων του, λόγω ακριβώς αυτών των αμφισβητήσεων. Ενθουσιασμός και πίστη έχουν εξαφανιστεί. Οι τρεις φίλοι και συνεργάτες θεωρούσαν εαυτούς εξαπατημένους. Ο Müller απογοητευμένος αποφασίζει να μη χρηματοδοτήσει το εγχείρημα κι επιστρέφει στην Ελβετία, ενώ την ίδια επιθυμία εξέφρασε και ο Fellenberg, ο οποίος είχε αρρωστήσει από ελονοσία που μάλιστα την περιοχή τότε και τελικά πέθανε λίγο αργότερα, το 1834.

Επιπλέον, ο Noel έβλεπε τους χωρικούς ως «βαθιά διεφθαρμένους» και τους θεωρούσε ηλικιωμένους και άρα ανίκανους να βοηθήσουν στα σχέδιά του για την αγροτική αναμόρφωση της περιοχής. Όλα αυτά οδήγησαν σε μια ιδιαίτερα χαμηλή κερδοφορία από την εκμετάλλευση του κτήματος, κάτι που έθεσε σε κίνδυνο όλο το εγχείρημα, καθώς ο Noel έπρεπε να αποπληρώνει το χρέος που δημιουργήθηκε για την αγορά της έκτασης, τον απαραίτητο εξοπλισμό και το χτίσιμο ενός σπιτιού.

Το 1834 ο ένας συνεργάτης του έχει πεθάνει, ο άλλος έχει φύγει πίσω στην πατρίδα του και ο ίδιος βρίσκεται σε αδιέξοδο, αφού είχε επενδύσει τα περισσότερα από τα χρήματά του στην αγορά ενός κτήματος που τώρα δεν ήταν βέβαιος αν του ανήκε ή όχι. Σε μια επιστολή του καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «ήταν πολύ βιαστική η απόφασή μου να δεσμεύσω τα λιγοστά μου κεφάλαια στην αγορά του χωριού Αχμέταγα» [σημ. Προκόπι] (Δημητριάδης 2018). Παρ' όλα αυτά, ο Noel είναι σε αναμονή, ψάχνοντας να βρει τρόπους να κάνει την επένδυσή του αποδοτική. Το 1835 η απόφαση της κυβέρνησης για τους τίτλους ιδιοκτησίας των δασών παρέμενε ακόμη σε εκκρεμότητα. Ωστόσο η πώληση της σοδειάς τού απέφερε 2% επί της αξίας του κτήματος - δεν ήταν πολλά, όμως είχαν γίνει χωρίς καμία επένδυση από μέρους του.

Το 1836 επιλύθηκε το ζήτημα με τις δασικές εκτάσεις και ξεκινώντας την υλοτόμηση είχε ήδη αποπληρώσει όλα τα δανεικά χρήματα για την αγορά του Αχμέταγα, αγορά που επιβεβαιώθηκε επιτέλους από το συμβούλιο για την αγορά οθωμανικών κτημάτων με την απόφαση υπ' αρ. 440/10.6.1837. Ο Noel είχε πάρει άδεια να κόψει δέντρα ήδη από το 1835 και στα αρχεία της Νομαρχίας Εύβοιας υπάρχει ανακοίνωση με τη χρέωση του φόρου για την ξυλεία από το 1836 (Noel-Baker 2003).

Έχοντας αναθαρρήσει, το 1839 ο Noel αγόρασε από τον Bracebridge στην τιμή των 40.000 χρυσών δραχμών το γειτονικό κτήμα στο Δράζι (Δαφνούσα), με το παλιό όνομα «Χοτζέτι», έκτασης περί τα 10.000 στρέμματα.

Έκτοτε, παρόλο που το ελληνικό κράτος δοκίμασε επανειλημμένα να απαλλοτριώσει τους ξένους μεγαλοκτηματίες, δεν τα κατάφερε, κι αυτό ωφέλησε τους Ελβετούς και άλλους ξένους εποίκους. Μόνο μετά την καταστροφή της Σμύρνης, το 1922, τα κτήματα ξαναμοιράστηκαν προς όφελος των προσφύγων που ήρθαν από τη Μικρά Ασία. Τότε η οικογένεια Noel-Baker παραχώρησε ένα μεγάλο μέρος της ιδιοκτησίας της, που αφορούσε κυρίως καλλιεργούμενες εκτάσεις.

Η εκμετάλλευση του δάσους και οι προκλήσεις της

Ο αραιός πληθυσμός του νησιού (τον οποίο μάλιστα κάποιοι ανέβαζαν σε 75.000 κατοίκους, δηλαδή σε αριθμό σημαντικά μεγαλύτερο από εκείνον που κατέγραφαν οι κρατικές στατιστικές) αποτελούσε το κυριότερο πρόσκομμα για τη γεωργική εκμετάλλευση της διαθέσιμης γης. Το δημογραφικό έλλειμμα της περιοχής συνδεόταν σαφώς με την υποεκμετάλλευση της γης που κατείχαν οι κάτοικοι (Δημητριάδης 2018).

Οι αγρότες της περιοχής, παρότι ζούσαν σε άθλιες συνθήκες φτώχειας και ανέχειας, είχαν συνηθίσει να δουλεύουν χωρίς επίβλεψη ή υποδείξεις από κανέναν. Οι Τούρκοι αγάδες που κατείχαν τις εκτάσεις δεν έμεναν φυσικά εκεί, και πολλοί από αυτούς δεν είχαν επισκεφθεί ποτέ τα κτήματά τους.

Όπως εκτιμούσε ο Edward Noel και έγραφε χαρακτηριστικά το 1852¹⁰, ο μικρός αριθμός των χωρικών της Εύβοιας τους επέτρεπε να εκμεταλλεύονται τη γη «σαν πραγματικοί πρωτόγονοι», εξαντλώντας τη γονιμότητά της με αλληπάλληλες σπορές, δίχως τη χρήση λιπασμάτων, μέχρι η μείωση της παραγωγικότητας του εδάφους να καταστήσει αναγκαία τη μεταφορά της καλλιέργειας σε άλλους αγρούς. Η αγρανάπαυση της γης μετά τη συγκομιδή και η εκχέρωση άλλης έκτασης για καλλιέργεια, η οποία συνήθως δεν απαιτούσε τίποτε άλλο παρά την πυρπόληση της παρακείμενης δασικής βλάστησης, δεν

10. Εκτίμηση που διασώθηκε από τον περιηγητή Henry M. Baird (Δημητριάδης 2018).

Άποψη του ελατοδάσους στις ανατολικές πλαγιές του όρους Κανδήλι (Σεπτέμβριος 2022).

συνιστούσε ωστόσο επ' ουδενί λόγω άσωτη σπατάλη κεφαλαίου. Ήταν οικονομικά αποδοτικότερη από κάθε άλλη εναλλακτική μέθοδο ανανέωσης της φυσικής γονιμότητας του εδάφους, ακριβώς γιατί έκανε ορθολογικότερη -από οικονομική τουλάχιστον σκοπιά- χρήση των διαθέσιμων παραγωγικών συντελεστών (Δημητριάδης 2018).

Συνήθης πρακτική ήταν το «ρόγγισμα», που είναι η διά της καύσης εκχέρσωση, μια μέθοδος διαχείρισης που έδινε βραχυπρόθεσμα γαίες εξαιρετικής γονιμότητας, με ακαταμάχητο πλεονέκτημα για αγροτικές κοινωνίες με περιορισμένη διαθεσιμότητα εργατικών χεριών, επειδή μετά την καύση δεν χρειαζόταν άροση, λίπανση ή άλλη προετοιμασία του εδάφους, ούτε σκάλισμα. Στην πράξη επρόκειτο για μια πρακτική λίγο πολύ κοινή σε παγκόσμια κλίμακα εκείνη την εποχή, ακριβώς επειδή η χρήση της φωτιάς στην καλλιέργεια της γης προσέφερε συνήθως υψηλές αποδόσεις απαιτώντας ελάχιστες εισροές σε ανθρώπινη εργασία (καύση, σπορά). Έτσι, οι γεωργοί ήταν κατά κανόνα πολύ διστακτικοί στο να την εγκαταλείψουν όσο ο πληθυσμός παρέμενε αραιός, παρά τις απαγορεύσεις των κυβερνητικών αξιωματούχων που παρατηρούσαν ανήσυχoi την αποψίλωση των δασικών εκτάσεων (Δημητριάδης 2018).

Οι Noel και Müller είχαν προχωρήσει σε αξιόλογες επενδύσεις στις υποδομές, με την κατασκευή αμαξιτού δρόμου 16 χλμ. και υδροκίνητων πριστηρίων μαζί με το απαραίτητο φράγμα στον ποταμό Κηρέα. Όμως μακροπρόθεσμες επενδύσεις σαν κι αυτές, ιδίως στο δάσος, το οποίο θεωρείται κοινό κτήμα όπως το νερό ή ο αέρας, φαίνονταν παράλογες στα μάτια των αγροτών (Δημητριάδης 2018).

Παρότι τα σχέδια για την ίδρυση γεωργικής σχολής ματαιώθηκαν, εντούτοις παρέμεινε η «φιλεκπαιδευτική» και πατριαρχική - φιλανθρωπική στάση του Νόελ, που όμως αντιμετωπιζόταν με δυσπιστία από τους ντόπιους αγρότες. Για αυτούς, η χειρωνακτική εργασία ήταν κατάρα και αναγκαιότητα. Έχοντας συνηθίσει να ζουν κάτω από την τουρκική εξουσία που ασκούσαν από τη μακρινή Χαλκίδα, δεν μπορούσαν να καταλάβουν ούτε την παρουσία του Noel στο κτήμα ούτε την προσωπική του παρέμβαση στις αγροτικές τους ασχολίες. Οι ντόπιες αγροτικές κοινότητες είχαν μακρά παράδοση αυτοδιοίκησης, οπότε ήταν φυσικό να απορρίπτουν τον πατερναλισμό. Η πατερναλιστική συμπεριφορά που συνεχώς επεδείκνυε ο Noel είχε οδηγήσει σε βαθιά αντιπάθειά του εκ μέρους του τοπικού πληθυσμού (Δημητριάδης 2018).

Για τους περισσότερους επίμορτους καλλιεργητές, εντούτοις, πιο προσιτή επιλογή, όταν τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά ή όταν απλώς εύρισκαν καλύτερους όρους εργασίας αλλού, ήταν η εγκατάστασή τους σε ένα γειτονικό κτήμα, άλλου γαιοκτήμονα. Ήδη από το 1833 ο Edward Noel είχε αντιληφθεί πως το όριο κάθε νεωτερισμού που εισήγε στη λειτουργία του κτήματός του ήταν η ανοχή των χωρικών του Αχμέταγα· και έπρεπε με κάθε τρόπο να διασφαλίζει ότι δεν θα δυσαρεστούνταν, γιατί σε αντίθετη περίπτωση θα έμμενε δίχως καλλιεργητές (Δημητριάδης 2018).

Η ασύμφορη ξυλεία

Από την εποχή της πρώτης του εγκατάστασης στο Αχμέταγα, ο Noel είχε διαβλέψει ότι τα δάση της Βόρειας Εύβοιας ήταν δυνατό να εξελιχθούν σε σημαντική πλουτοπαραγωγική πηγή, προκειμένου να συμβάλουν στην υποκατάσταση των εισαγωγών οικοδομήσιμης ξυλείας από την Τεργέστη και στην τροφοδοσία των ναυπηγείων της Σύρου με την αναγκαία πρώτη ύλη. Το 1836, μετά την εκκαθάριση της εκκρεμότητας του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των δασικών εκτάσεων, αντιλήφθηκε την ευκαιρία που του παρείχε η ευνοϊκή συγκυρία της οικοδόμησης της Αθήνας, ως νέας πρωτεύουσας του βασιλείου, για την πώληση οικοδομήσιμης ξυλείας, και δεν την άφησε να παρέλθει ανεκμετάλλευτη. Αισιόδοξος πως θα ήταν σε θέση να τροφοδοτήσει τη ζήτηση σε τιμές χαμηλότερες από εκείνες της εισαγόμενης ξυλείας και έτσι να καρπωθεί ένα σημαντικό όφελος, ρίχτηκε με ενθουσιασμό στην υλοτόμηση: «Η ανάπτυξη της Αθήνας σημαίνει τα πάντα για μας. Όσο περισσότερο χτίζουν, τόσο περισσότερο επωφελούμαστε».

Αξιόλογη επιτυχία στην αγορά είχε και η ναυπηγήσιμη ξυλεία του κτήματος, με τον Müller να αδυνατεί στα 1847 να προμηθεύει έγκαιρα τους παραγγελιοδότες με τις απαιτούμενες ποσότητες, λόγω της μεγάλης ζήτησης. Η ξυλεία μεταφερόταν με βοϊδάμαξες μέχρι το Πελέκι (Κρύα Βρύση) και εκεί φορτωνόταν σε πλοία, με κατεύθυνση κατά κύριο λόγο τη Σύρο (για τα ξύλα που προορίζονταν για ναυπήγηση). Για την κάλυψη της αυξημένης ζήτησης δημιουργήθηκε κι ένα δεύτερο πριστήριο. Η ελληνική κυβέρνηση όμως επέβαλε υψηλότερους τελωνειακούς δασμούς για την ξυλεία που μεταφερόταν διά θαλάσσης, με αποτέλεσμα οι δύο δασοκτήμονες να αρχίσουν από πολύ νωρίς να εξάγουν τα εμπορεύματά τους μέσω του λιμανιού της Σμύρνης (Noel-Baker 2003).

Παρότι τα πριστήρια συντόμευσαν κατά πολύ τον χρόνο που χρειαζόταν έως τότε για την κοπή της ξυλείας με τις συνήθειες, μη μηχανικές μεθόδους, οι προσδοκίες για την απόδοση του επενδυθέντος κεφαλαίου διαψεύστηκαν αμέσως, γιατί το κόστος λειτουργίας αποδείχθηκε εξαρχής δυσβάστακτο για τους δύο

συνιδιοκτήτες. Το πιστήριο, ως επί το πλείστον λόγω κακού χειρισμού από την πλευρά του προσωπικού, παρουσίασε κατά τη λειτουργία του συνεχείς βλάβες και η αποκατάσταση των φθορών στον τεχνολογικό εξοπλισμό ήταν με τα διαθέσιμα μέσα δυσχερής και πολυέξοδη, με αποτέλεσμα η χρήση του να διακοπεί. Η αποτυχία αυτή, ένα αναμφίβολα σημαντικό πλήγμα στην προσπάθεια βελτίωσης της οργάνωσης και διαφοροποίησης της παραγωγής ξυλείας, θα πρέπει να προκάλεσε μια κρίση σε ολόκληρο το επιχειρηματικό εγχείρημα (Δημητριάδης 2018).

Συνέπεια όλων των παραπάνω παραγόντων ήταν ότι ο Noel μετά τα μέσα του 19ου αιώνα περίπου είχε εγκαταλείψει ως ασύμφορη κάθε είδους εκμετάλλευση των δασικών του εκτάσεων, μην υποφέροντας τα έξοδα, την υπέρμετρη αυστηρότητα των δασικών υπαλλήλων σε βάρος του και τις συνεχείς τους οικονομικές απαιτήσεις. Μάλιστα ακόμη και η οικοδομήσιμη ξυλεία, την οποία είχε ανάγκη για ίδια χρήση στο κτήμα του, κόστιζε φθηνότερα σχεδόν όταν μεταφερόταν από τη Σύρο παρά όταν προερχόταν από τα ιδιόκτητα δάση του στην περιοχή! Η οικοδομήσιμη ξυλεία του, παρά την υψηλότερη ποιότητά της, δεν ήταν εύκολο να ανταγωνιστεί τη διείσδυση στην αγορά εκείνης που εισαγόταν από την Τεργέστη, επειδή ήταν επιβαρυσμένη με ανώτερο φορολογικό συντελεστή (10%-14%), μολονότι προοριζόταν για εσωτερική κατανάλωση.

Σαν να μην έφταναν όλα αυτά, τον Σεπτέμβριο του 1877 μια μεγάλη πυρκαγιά κατέκαψε πολύ μεγάλο τμήμα του δάσους του Αχμέταγα και έκτοτε για τα επόμενα δύο ή τρία χρόνια αποδείχτηκε ότι η εκχέρωση και η καλλιέργεια μιας δασικής έκτασης ήταν τελικά αποδοτικότερη από τη διατήρησή της. Η κακή κατάσταση των δασών και η κακοδιαχείρισή τους προκάλεσε δυσκολίες εκτέλεσης μεγάλων παραγγελιών, όπως οι τρεις συμφωνίες του 1881-82 (Noel-Baker 2003), ακόμη και από μεγαλοκτηματίες εξειδικευμένους στην πώληση ξυλείας όπως ο Frank Noel, γιος του Edward, λόγω της έλλειψης οργανωμένης δασοκομικής δραστηριότητας και ιδίως της κατάλληλης υποδομής.

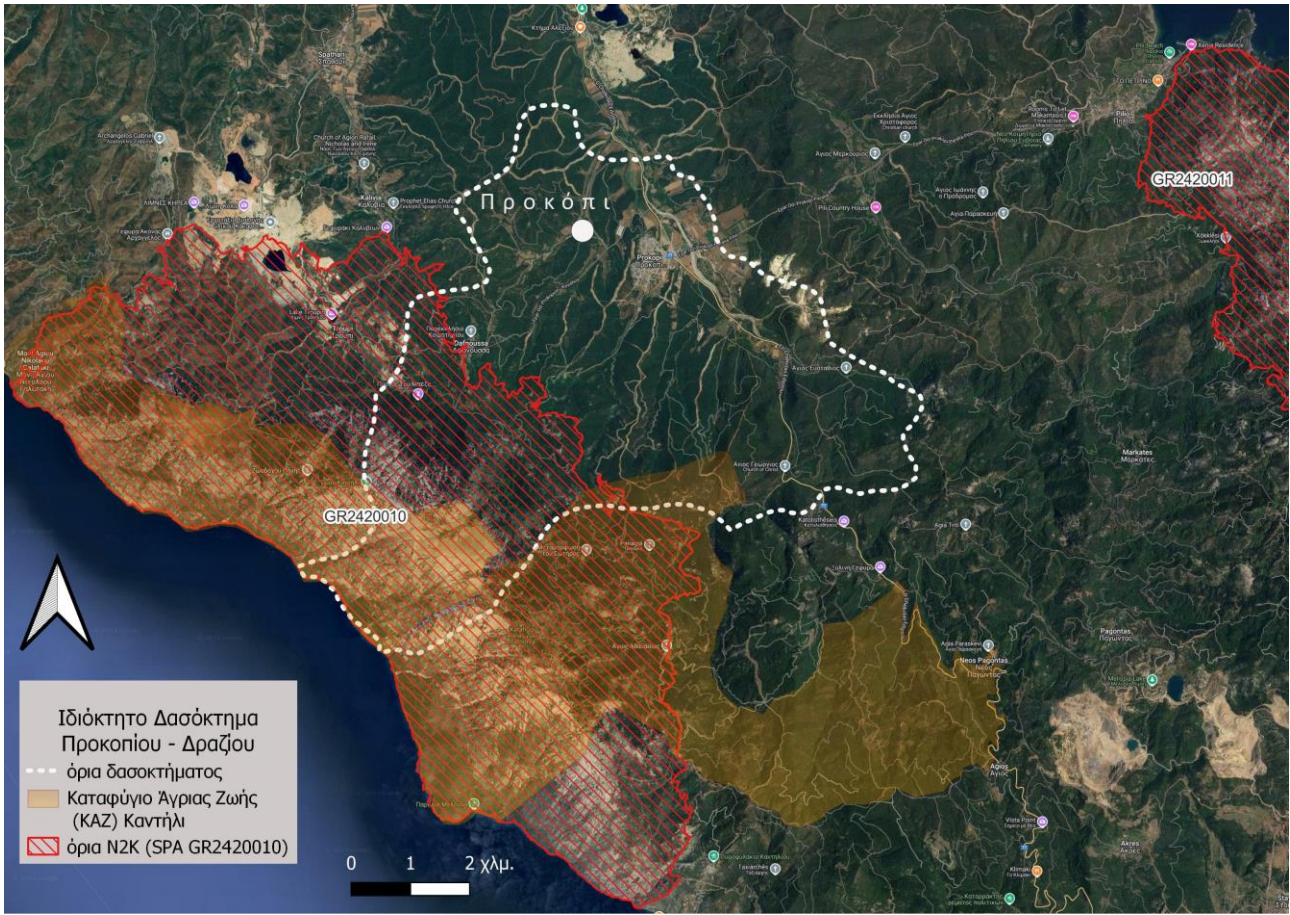
Σε γενικές γραμμές, η μεγάλη γαιοκτησία ήταν, από συγκριτικής άποψης, γενικώς μάλλον ασύμφορη οικονομικά στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, ενώ είναι φανερό πως κάποιιοι από τους μεγαλοκτηματίες δεν είχαν εξαρχής αρκετά κεφάλαια για να επενδύσουν στην εκμετάλλευση των περιουσιών τους, ή για τα μεγάλα λειτουργικά έξοδα των κτημάτων τους¹¹.

Οι δύο συνέταιροι όμως είχαν και μία ακόμη πηγή εισοδήματος, που ήταν ο μαγνησίτης ή λευκόλιθος. Ο Müller ήδη από το 1845 είχε στείλει δείγματα στην Αγγλία, προκειμένου να διερευνηθεί η αξιοποίηση των κοιτασμάτων. Ήταν ο πρώτος που έκανε αυτή την εργασία, η οποία είχε μετέπειτα μεγάλη σημασία για τη βιομηχανική ανάπτυξη της Εύβοιας. Η ανακάλυψη αυτών των κοιτασμάτων τούς εξασφάλισε μία επιπλέον εργασία, αν και πάλι υπήρχαν κόστη για την εκμετάλλευση των ορυχείων (άνοιγμα δρόμου, γέφυρα, άμαξες, βόδια κλπ.).

Το 1867 οι δύο φίλοι Karl von Müller και Edward H. Noel αποτραβήχτηκαν από τη διοίκηση του κτήματος και την ανέθεσαν στους γιους τους, ενώ ως το 1870 όλα τα μερίδια είχαν περιέλθει στην ιδιοκτησία του Frank E. Noel¹².

11. Στα 1836 ο επιστάτης του Βατώντα διαπίστωνε ότι οι δαπάνες του κτήματος υπερέβαιναν σταθερά τα έσοδά του, συνεπώς ήταν εξαρτημένο από τις εισροές κεφαλαίων του ιδιοκτήτη (Δημητριάδης 2018).

12. Με τον θάνατο του Εδουάρδου Νόελ το δάσος αυτό περιήλθε με κληρονομικό δικαίωμα στον γιο του, Φραγκίσκο Νόελ, μετά δε τον θάνατο αυτού, στη θυγατέρα του Ειρήνη, εκτός από το μισό του τμήματος της ιδιοκτησίας που βρισκόταν στην περιφέρεια

Συνιδιόκτητο Δάσος Προκοπίου - Δραζίου. Χάρτης ορίων, N2K (Natura 2000) και KAZ (Καταφυγίου Άγριας Ζωής).

Σταθεροποίηση της κατάστασης και δημιουργία της οικογένειας Νόελ-Μπαϊήκερ

Κι ενώ την εποχή εκείνη οι περισσότεροι μεγαλοκτηματίες της Εύβοιας αποχωρούσαν πουλώντας τα κτήματά τους σε ντόπιους, δημιουργώντας μια ισχυρή τάση περιορισμού της μεγάλης ιδιοκτησίας στην Εύβοια στον ύστερο 19ο αιώνα (Δημητριάδης 2018), ο νέος διαχειριστής του κτήματος Frank E. Noel κινούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση, επεκτείνοντας σημαντικά την κτηματική του περιουσία. Κάτοχος από το 1876 (με δωρεά από τον πατέρα του, Edward) του μισού μεριδίου των δύο γειτονικών χωριών Αχμέταγα και Δράζι, συνολικής έκτασης περίπου 40.000 στρεμμάτων, ο Frank Noel εξαγόρασε το 1887 και το άλλο ήμισυ από την οικογένεια του παλαιού συνεταίρου των Noel, του Karl von Müller. Η αγορά χρηματοδοτήθηκε εν μέρει από τη μεταβίβαση, δύο χρόνια αργότερα, των δικαιωμάτων του επί του συνόλου των μεταλλείων λευκόλιθου που εκμεταλλευόταν στην Εύβοια, συμπεριλαμβανομένου και εκείνου στο κτήμα του στο Αχμέταγα, έναντι 200.000 δραχμών. Η μεταβίβαση έγινε στην Ανώνυμο Εταιρία

Δραζίου, το οποίο κληροδοτήθηκε στον γιο του ανωτέρου Φραγκίσκου Νόελ, Βύρωνα, με διαθήκη που αναγνωρίστηκε ως έγκυρη με την υπ' αριθμ. 31/1919 Απόφαση του Ειρηνοδικείου Αγίας Άννας. Το μερίδιο αυτό ο Βύρωνας Νόελ πούλησε στην αδελφή του Ειρήνη, σύζυγο του Άγγλου υπηκόου Φίλιππου Μπαϊήκερ, με το υπ' αριθμ. 5658/13-8-1935 συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Αθηνών Γεωργίου Δεκάστου. Μετά τον θάνατο της Ειρήνης Νόελ-Μπαϊήκερ, το όλο αυτό αγροδάσκημα περιήλθε με διαθήκη στον γιο της, Φράνσις Νόελ-Μπαϊήκερ, και τους δύο γιους του, Εδουάρδο και Μαρτίνο, κατά ισομοιρία εξ αδιαιρέτου. (Πηγή: Διαχειριστική μελέτη 2021).

Δημοσίων και Δημοτικών Έργων (ΑΕΔΔΕ), πρόδρομο του μετέπειτα Ομίλου Σκαλιστήρη, και σηματοδότησε την ουσιαστική απόσυρση της οικογένειας Noel από τις εξορύξεις.

Η στροφή του Frank Noel προς την κατοχή γης ως αποκλειστικού τομέα οικονομικής δραστηριότητας διαπιστώνεται και από την επένδυση του αντιτίμου που εισέπραξε από την πώληση των δικαιωμάτων εξόρυξης λευκόλιθου για την απόκτηση ενός τρίτου οικισμού, της Φαράκλας (1889), που μέχρι τότε ανήκε στους Έλληνες εφοπλιστές Γκουρδή και Τομπάζη από την Ύδρα (ΕΟΑ 1990). Υπενθυμίζεται ότι 50 χρόνια νωρίτερα είχε ήδη αγοραστεί το Δράζι από τον Bracebridge. Έτσι το 1889, τρία χρόνια μετά τον θάνατο του E. H. Noel, το κτήμα έφτασε στα 90.000 στρέμματα, στο μέγιστο του μεγέθους του, περιλαμβάνοντας δάση, βοσκότοπους και καλλιεργούμενα εδάφη.

Η φάση αυτή της ιστορίας του δασοκτήματος μπορεί να θεωρηθεί ως η πιο ειρηνική. Ο Frank Noel είχε καλή φήμη ανάμεσα στον ντόπιο πληθυσμό για τη δράση του ως γιατρός. Η κόρη του Ειρήνη, εθελόντρια νοσοκόμα κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρασημοφορήθηκε για τις υπηρεσίες της προς την Ελλάδα. Το 1915 παντρεύεται τον Philip Baker και το όνομα της οικογένειας γίνεται από τότε Noel-Baker, ή Νόελ-Μπαίηκερ όπως συνήθως μεταγράφεται στα ελληνικά. Μετά τον θάνατο της Ειρήνης Νόελ-Μπαίηκερ, το όλο αυτό αγροδασόκτημα περιήλθε με διαθήκη στον γιο της, Φράνσις Νόελ-Μπαίηκερ, και τους δύο γιους του, Εδουάρδο και Μαρτίνο, κατά ισομοιρία εξ αδιαιρέτου.

Πρόσφυγες και απαλλοτριώσεις

Το 1925 και ως αποτέλεσμα της ανταλλαγής πληθυσμών μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, εγκαταστάθηκαν στο Αχμέταγα πρόσφυγες από την κωμόπολη Ουργκιούπ (Προκόπι), που ήταν κοντά στο Νέβσεχρ της Καππαδοκίας. Συγκεκριμένα ήρθαν 220 οικογένειες, που διέμεναν σε αντίσκηνα ως το 1927, οπότε και χτίστηκαν τα πρώτα 100 προσφυγικά σπίτια από τον Εποικισμό. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν εξαιρετικά αντίξοες. Οι περισσότεροι πρόσφυγες δεν είχαν δουλειά, το νερό ήταν λιγοστό και η ελνοσσία προκάλεσε πολλούς θανάτους. Έτσι, μέχρι το τέλος του 1925 περισσότεροι από τους μισούς είχαν ήδη εγκαταλείψει το χωριό και γι' αυτό η κυβέρνηση έφερε πρόσφυγες από τη Μούγλα (Στελλάκου 1999).

Η αφομοίωση των προσφύγων θα ήταν αδύνατη χωρίς ριζική αγροτική μεταρρύθμιση και απαλλοτρίωση αγροτικής γης από τις μεγάλες ιδιοκτησίες. Μολονότι το δασόκτημα είχε εξαιρεθεί από τις απαλλοτριώσεις αυτές ως αναγνώριση εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης της ανθρωπιστικής δραστηριότητας της Ειρήνης Νόελ κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, η ίδια αρνήθηκε την προνομιακή αυτή μεταχείριση. Το έτος 1928¹³, η Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Χαλκίδας κήρυξε απαλλοτριωτέους υπέρ των γηγενών κατοίκων Προκοπίου τους αγρούς που βρίσκονταν μέσα στο κτήμα, έκτασης 550 εκταρίων, εκτός από 50 εκτάρια υπέρ των ιδιοκτητών (Ελληνικά Δάση 2010). Τα χωράφια αυτά μοιράστηκαν στους πρόσφυγες αλλά και τους ντόπιους ακτήμονες που ως τότε ήταν κολίγοι.

Με την ίδια απόφαση συστήθηκε επί του κτήματος δουλεία ξύλευσης¹⁴ για τους πρόσφυγες που αποκαταστάθηκαν, η οποία αφορούσε την ξύλευση μόνο ξηρών και άχρηστων κορμών για καυσόξυλα για

13. Κατά το άρθρο 65 του από 15-10-1926 Αγροτικού Νόμου.

14. Διατηρουμένων των κατά το άρθρο 842 του Αγροτικού Νόμου κεκτημένων δικαιωμάτων των εντοπίων.

τις οικιακές τους ανάγκες και ξύλο τεχνικό για την κατασκευή μικρών γεωργικών εργαλείων, την ξυλεία ποιμνιοστασίων και αχυροκαλύβων, όχι όμως και την οικοδομήσιμη ξυλεία. Επίσης με την ίδια απόφαση διατηρήθηκε το δικαίωμα βοσκής μέχρι 25 προβάτων κατά κληρούχο, με την καταβολή μισθώματος, το οποίο όμως ποτέ δεν ζητήθηκε ούτε καταβλήθηκε.

Η έκταση που απαλλοτριώθηκε για τους πρόσφυγες ήταν μικρή και δεν επαρκούσε, γι' αυτό πολλές οικογένειες έφυγαν κι επέστρεψαν στη Χαλκίδα. Τότε υπήρχαν εκεί ήδη 130 οικογένειες ντόπιων που ήταν όλοι κολίγοι, οι οποίοι τελικά μαζί με τους πρόσφυγες πήραν κι αυτοί κλήρο. Οι εναπομείναντες κάτοικοι, πρόσφυγες και ντόπιοι, ζητούσαν την παραχώρηση μεγαλύτερων εκτάσεων, αλλά μάταια. Είχαν την ελπίδα ότι θα απαλλοτριωθεί περισσότερη γη προς όφελός τους, όμως «ούτε άλλος τόπος απαλλοτριώθηκε, ούτε η γη που τους είχε δοθεί είχε την απόδοση που περιμένανε». Η απάντηση των τοπικών αρχών ήταν: «Δεν καταλαβαίνετε ότι αυτό το τσιφλίκι δεν είναι ελληνικό αλλά αγγλικό; Μπορούμε να κάνουμε πόλεμο με την Αγγλία;» (Στελλάκου 1999).

Το έτος 1939, η Ειρήνη Νόελ-Μπαίηκερ πούλησε στους κατοίκους Δραζίου τους αγρούς που βρίσκονταν στην περιοχή Δραζίου, συνολικής έκτασης 645 εκταρίων. Έτσι, η συνολική έκταση των αγρών που περικλείονταν μέσα στη δασοσκεπή έκταση ανερχόταν πλέον σε 1.195 εκτάρια, από τα οποία αρκετά παρέμειναν μεταγενέστερα ακαλλιέργητα. Η απαλλοτρίωση συμπληρώθηκε το 1955, όταν άλλα 5.188 στρέμματα μοιράστηκαν στους ντόπιους καλλιεργητές (ΕΟΑ 1990).

Το Ίδρυμα Βόρειας Εύβοιας, ο Παττακός και οι συνέπειες

Οι Μπαίηκερ, πατέρας και γιος, ήταν επιφανείς πολιτικοί του Εργατικού κόμματος της Αγγλίας και με αυτή τους την ιδιότητα προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν χρήματα κάνοντας εράνους στην Αγγλία για να βοηθήσουν τη Βόρεια Εύβοια, ιδρύοντας το 1961 το Ίδρυμα Βόρειας Εύβοιας.

Ο σύζυγος της Ειρήνης, Φίλιπ Μπαίηκερ (1889-1982), ήταν εκλεγμένος βουλευτής με τους εργατικούς, υπουργός του Τσώρτσιλ το 1942 και μετέπειτα υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Attlee (1945-1946). Το 1959 του απονεμήθηκε το Βραβείο Νόμπελ Ειρήνης για την αφοσίωσή του στον αφοπλισμό και την παγκόσμια ειρήνη¹⁵, ενώ μερικές δεκαετίες νωρίτερα, το 1920 στην Αμβέρσα, είχε στεφθεί αργυρός ολυμπιονίκης στα 1.500 μέτρα. Ο γιος τους, Φράνσις Νόελ-Μπαίηκερ (1920-2009)¹⁶, που κληρονόμησε το δασόκτημα και ανέλαβε τη διαχείρισή του, υπήρξε ο νεότερος εκλεγμένος βουλευτής στο Ηνωμένο Βασίλειο, όταν σε ηλικία 25 ετών εκλέχτηκε και αυτός με το κόμμα των Εργατικών.

Στην προσπάθεια να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής και παραγωγής στο δασόκτημά τους στη Βόρεια Εύβοια, οι Νόελ-Μπαίηκερ ίδρυσαν το 1961 το Ίδρυμα Βόρειας Εύβοιας, με στόχο να βοηθήσουν τους φτωχούς κατοίκους του νησιού. Συγκέντρωναν χρήματα από δωρεές και εράνους στην Αγγλία και τα έστελναν στην Εύβοια για γιατρούς, κτηνιάτρους, δασοκόμους, γεωπόνους και άλλο εξειδικευμένο προσωπικό, ώστε να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Για παράδειγμα, το 1962 χρηματοδοτήθηκε η μετάβαση ενός

15. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1959/noel-baker/biographical/>

16. "Francis Noel-Baker obituary", *The Guardian*, 1.10.2009. <https://www.theguardian.com/politics/2009/oct/01/francis-noel-baker-obituary>

16χρονου αγοριού στο Λονδίνο για να θεραπευτεί από μια ασθένεια που είχε σκοτώσει επτά από τα δέκα αδέρφια του.

Το έργο του Ιδρύματος ήταν σημαντικό αν και σύντομα αποδείχθηκε βραχύβιο, καθώς ήδη από το 1969, μόλις λίγα χρόνια μετά την ίδρυσή του, άρχισε να αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα. Αυτό ώθησε τον Φράνσις Νόελ-Μπαίηκερ να προσκαλέσει τον δικτάτορα Παττακό στο κτήμα, προκειμένου να τον παρακαλέσει να αναλάβει το κράτος τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος αλλά και να λάβει μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων. Ο Φράνσις προσέφερε τη δημόσια υποστήριξή του στο καθεστώς των συνταγματαρχών, καθώς πίστευε ότι θα διαρκούσε λίγο και θα επανέφερε τη δημοκρατία στην Ελλάδα, καθαρίζοντας τη διαφθορά που επικρατούσε ως τότε. Αυτό ήταν και το μεγαλύτερο λάθος του, όπως αναγνωρίζει σήμερα και ο γιος του, Φίλιπ.

Στις 9 Μαΐου 1975, «ολόκληρη η περιοχή ξεσηκώθηκε κατά του Εγγλέζου δυνάστη», όπως αναφερόταν σε δημοσιεύματα εκείνης της περιόδου. Το «Σωματείο της 9ης Μαΐου», στο οποίο συμμετείχε η πλειονότητα των κατοίκων, αλλά και χιλιάδες Έλληνες που δεν κατοικούσαν στην Εύβοια, απαιτούσαν το μοίρασμα της έκτασης των 45.000 στρεμμάτων: τα χωράφια στους ακτήμονες, τα οικόπεδα στους κατοίκους, το δάσος στο Δημόσιο.

Στο διάστημα αυτό έως και το 1985, οπότε το δάσος περιήλθε στην κυριότητα του Δημοσίου, ο ιδιώτης δασοκτήμονας χωρίς να λυπηθεί δαπάνες έλαβε πολλά και σοβαρά προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα κατά των πυρκαγιών, αν και τα οικονομικά αποτελέσματα από αυτά ως πρόσδοδος του δάσους δεν ήταν δυνατό να καλύψουν τις καταβληθείσες δαπάνες. Δαπανήθηκαν μεγάλα ποσά πριν το 1966 για τη διάνοιξη κυρίως αντιπυρικών ζωνών συνολικού μήκους 64 χιλιομέτρων, όπως επίσης και για τη συντήρηση αυτών κατά χρονικά διαστήματα. Επίσης δαπανήθηκαν ποσά για τη διάνοιξη οδικού δικτύου ανερχόμενου σε 110 χιλιόμετρα και για τη συντήρηση αυτού, ώστε σε περίπτωση πυρκαγιάς τα συνεργεία κατάσβεσης να φθάνουν έγκαιρα, όπως και για φρυγανεύσεις, αποφράξεις και καθαρισμό του εύφλεκτου υπορόφου. Επίσης σημαντική ήταν η δαπάνη για την κατασκευή του πυροφυλακίου κάτω από την κορφή «Αγκόρτζα», σε υψόμετρο περίπου 600 μέτρων.

Μια άλλη δουλειά που βαρύνει το δασόκτημα από το 1889 είναι το δικαίωμα μεταλλιοκτησίας από την Εταιρεία Επιχειρήσεων Σκαλιστήρη¹⁷ (Διαχειριστική μελέτη 2010). Η μορφή αυτή ιδιοκτησίας διατηρήθηκε μέχρι το έτος 1975.

Η μακρόχρονη δικαστική διένεξη

Η πτώση της δικτατορίας το 1974 απελευθέρωσε τις πιο αποκλίνουσες κοινωνικές δυνάμεις που μέχρι τότε καταπιέζονταν από το στρατιωτικό καθεστώς και συνοδεύθηκε από μια βαθιά αμφισβήτηση εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Στο κλίμα αυτό της γενικευμένης αναταραχής, προφανής στόχος ήταν η οικογένεια Μπαίηκερ και το δασόκτημα στο Προκόπι. Το 1975 αναπτύχθηκε στο Προκόπι ένα διεκδικητικό κίνημα με μοναδικό αίτημα την εκδίωξη του «Άγγλου τσιφλικά Μπαίηκερ», που εκφράστηκε από τις δραστηριότητες του «Σωματείου 9ης Μάη». Το κίνημα διαμαρτυρίας αυτό πήρε βίαιη μορφή σε ορισμένες περιπτώσεις, με

17. Βάσει του 45953/1889 συμβολαίου συμβολαιογράφου Αθηνών Ηλία Γλυκοφρύδη (Πηγή: Διαχειριστική μελέτη 2010).

πράξεις δολιοφθοράς, εμπρησμούς και εκφοβισμούς, και σύντομα κατέστη σημαντικό πολιτικό θέμα εθνικής εμβέλειας. Η αντίδραση της κυβέρνησης ήταν να ανακηρύξει το δάσος ως «διακατεχόμενο»¹⁸, δηλαδή αμφισβητήσιμης κυριότητας διεκδικούμενης από το δημόσιο¹⁹, με βάση απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας που εκδόθηκε στις 14.8.1975 (ΕΟΑ 1990). Βασισμένη στην απόφαση αυτή η Νομαρχία Χαλκίδας ανέστειλε την ισχύ της διαχειριστικής μελέτης απαγορεύοντας με τον τρόπο αυτό την εκμετάλλευση του δάσους. Έκτοτε η αναστολή αυτή έλαβε διαδοχικές παρατάσεις, με αποτέλεσμα να έχουν σταματήσει οι περισσότερες εργασίες στο δάσος και να μην έχει συνταχθεί ή εκπονηθεί καμία διαχειριστική μελέτη για το διάστημα από το 1972 έως και το 2011. Η τελευταία διαχειριστική μελέτη που είναι σε ισχύ αφορά τα έτη 2021-2030 και είναι η 9η διαχειριστική για το δάσος αυτό, από το 1945 και μετά (Διαχειριστική 2021).

Από το 1976 ξεκίνησε μια εκτενέστατη δικαστική διένεξη μεταξύ των Μπαίηκερ και του δημοσίου, αναφορικά με την επαναδιεκδίκηση της δημευμένης περιουσίας τους. Μετά την απόφαση του 1975 για τον χαρακτηρισμό του δασοκτήματος ως διακατεχόμενου, η οικογένεια κατέθεσε το 1976 αίτηση διεκδίκησης στο τότε Υπουργείο Γεωργίας. Σχεδόν ένα χρόνο μετά, το 1977, ο υφυπουργός Γεωργίας²⁰, κατόπιν σχετικής γνωμοδότησης του Συμβουλίου Ιδιοκτησίας Δασών, αποφάσισε ότι το αγροδασόκτημα Προκοπίου - Δραζίου είναι κτήση ιδιωτική και ανήκει εξ αδιαιρέτου κατά το 1/3 στους Φράνσις, Εδουάρδο και Μαρτίνο Νόελ-Μπαίηκερ. Μάλιστα συντάχθηκε και πρωτόκολλο παράδοσης - παραλαβής της έκτασης στους αναγνωρισμένους ιδιοκτήτες.

Η επόμενη ανατροπή ήρθε το 1983, όταν με διαταγή του υπουργού Γεωργίας ανακλήθηκε το πρωτόκολλο παράδοσης - παραλαβής, ενώ παράλληλα διαβιβάστηκε στο Αναθεωρητικό Συμβούλιο Ιδιοκτησίας Δασών (ΑΣΙΔ) αίτημα για επανάκριση περί του ιδιοκτησιακού του δάσους. Ακολούθως το (ΑΣΙΔ)²¹ έκανε δεκτό κατά πλειοψηφία ότι δεν υπάρχει δικαίωμα κυριότητας υπέρ των Μπαίηκερ για το δασόκτημα Προκοπίου - Δραζίου και ότι ακολούθως οι δασικές αυτές εκτάσεις θα διαχειρίζονται ως δημόσιες. Έτσι το 1984 με απόφαση του υπουργού Γεωργίας το εν λόγω δάσος κηρύχθηκε δημόσιο.

Οι Μπαίηκερ²² αμέσως κατέθεσαν ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Χαλκίδας αναγνωριστική της κυριότητας αγωγή για το δημόσιο πλέον δάσος Προκοπίου - Δραζίου.

Μετά το 1985, που το δάσος περιήλθε στην κυριότητα του Δημοσίου, το Δημόσιο συνέχισε την προσπάθεια για την αντιπυρική θωράκισή του, με νέες διανοίξεις δασοδρόμων, συντήρηση των υπαρχόντων δρόμων και των αντιπυρικών ζωνών καθώς και με τη διενέργεια κλαδεύσεων και φρυγανεύσεων. Όμως καθώς ο κίνδυνος πυρκαγιάς είναι και θα είναι πολύ μεγάλος, η προσπάθεια θα πρέπει να συνεχιστεί και να ληφθούν και πρόσθετα μέτρα για την περαιτέρω θωράκιση του δάσους (Διαχειριστική μελέτη 2010).

Μετά από δικαστικούς αγώνες της οικογένειας και διαδοχικές αποφάσεις των αρμόδιων οργάνων, με τις

18. Η κατηγορία αυτή δασών αποτελεί μια *sui generis* κατηγορία των διακατεχόμενων από ιδιώτες δασικών εκτάσεων, το ιδιοκτησιακό καθεστώς των οποίων για διάφορους λόγους δεν έχει επιλυθεί (Πηγή: Παπαγιάννης 2011).

19. Το έτος 1975, επειδή, σύμφωνα με νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (Αποφάσεις 1251, 1252/1975 του Σ.τ.Ε.), οι αποφάσεις της επιτροπής επί των πωλήσεων των οθωμανικών ιδιοκτησιών δεν συνιστούν προκειμένου περί δασών αναγνωριστικές της κυριότητας των ιδιωτών πράξεις του Δημοσίου, το Υπουργείο Γεωργίας με την 57059/4427/14-8-1975 Απόφασή του χαρακτήρισε το δασόκτημα Μπαίηκερ (δάσος Προκοπίου - Δραζίου) ως διακατεχόμενο, εφόσον δεν υφίσταται επίσημη απόφαση της Διοίκησης που να αναγνωρίζει την κυριότητα των Μπαίηκερ (Πηγή: Διαχειριστική μελέτη 2021).

20. Με την υπ' αριθμ. 238522/3529/3-10-1978 Απόφαση του Υφυπουργού Γεωργίας, έγινε αποδεκτή η 51/7/4-3-1977 Γνωμοδότηση του Συμβουλίου Ιδιοκτησίας Δασών.

21. Γνωμοδότηση 5/4/14-11-1983.

22. Ήτοι ο Φράνσις Νόελ-Μπαίηκερ του Φιλίππου, ο Εδουάρδος Νόελ-Μπαίηκερ του Φράνσις και οι κληρονόμοι του Μαρτίνου, θυγατέρα Μαρία Νόελ-Μπαίηκερ και χήρα Ευφροσύνη Νόελ-Μπαίηκερ.

Ο Φίλιπ Μπαίηκερ περπατά κάτω από ένα από τα μεγαλύτερα μαυρόπευκα του δασοκτήματος (Σεπτέμβριος 2022).

αποφάσεις του Αρείου Πάγου το 2004 αναγνωρίστηκε εντέλει αμετάκλητα η κυριότητα των Φράνσις Νόελ-Μπαίηκερ και Εδουάρδου Νόελ-Μπαίηκερ επί ποσοστού 2/3 εξ αδιαιρέτου του όλου δασοκτήματος. Οριστική και τελεσίδικη απόφαση για την αναγνώριση της ιδιοκτησίας των Μπαίηκερ ήρθε μόλις το 2017 και αμετάκλητη από τον Άρειο Πάγο το 2019.

Το παρόν και το μέλλον

Σήμερα τα πράγματα έχουν πλέον εξομαλυνθεί. Στην άμεση περιοχή του ιδιόκτητου δάσους υπάρχουν τρεις οικισμοί: το Προκόπι (κάτοικοι 948), η Δαφνούσα (κάτοικοι 58) και το Τρούπι (κάτοικοι 16). Ένας σημαντικός αριθμός των κατοίκων των δύο αυτών κοινοτήτων αλλά και των γύρω περιοχών απασχολούνται στα μεταλλεία λευκολίθου της ευρύτερης περιοχής. Τα τελευταία χρόνια, όταν σταμάτησε ή περιορίστηκε η λειτουργία των μεταλλείων, δημιουργήθηκε πρόβλημα απασχόλησης του εργατικού δυναμικού της περιοχής. Τότε ιδρύεται ο Αγροτικός Δασικός Συνεταιρισμός Προκοπίου - Δαφνούσας με αντικείμενο υλοτομικές εργασίες και ρητίνευση της χαλεπίου πεύκης. Σήμερα υφίστανται δύο Δασικοί Συνεταιρισμοί Εργασίας, ο ΔΑΣΕ Προκοπίου - Δαφνούσας (35 μέλη) και ο ΔΑΣΕ Κηρέως. Μέρος του εργατικού δυναμικού απασχολείται με τη γεωργία και πολύ λίγο με την κτηνοτροφία. Παράλληλα παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση της τουριστικής κίνησης στο Προκόπι λόγω και της θέσης του, χωρίς να συμβαίνει το ίδιο στη σχετικά απομακρυσμένη Δαφνούσα. Το Προκόπι, που βρίσκεται επάνω στον οδικό άξονα Χαλκίδας - Βόρειας Εύβοιας, δέχεται έναν πολύ μεγάλο αριθμό τουριστών που το επισκέπεται για να προσκυνήσει το σκήνωμα του Αγίου Ιωάννου του Ρώσου. Για τον λόγο αυτό μεγάλο μέρος της οικονομίας του στηρίζεται στον τουρισμό, με πολλά καταστήματα τουριστικών ειδών, ταβέρνες, εστιατόρια κ.ά., όπου απασχολείται σημαντικός αριθμός ατόμων (Διαχειριστική 2021).

Μετά τη μεγάλη πυρκαγιά στο νησί το 2021, το Δάσος Προκοπίου - Δραζίου, που γλίτωσε ως εκ θαύματος, αποτελεί σήμερα πολύτιμο απόθεμα για τη μελλοντική αποκατάσταση των δασών της Βόρειας Εύβοιας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκουζιώτη, Κ., 2019. *Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Εύβοια*. Μεταπτυχιακή διατριβή, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Τομέας Ανθρωπιστικών σπουδών, Αθήνα 2019
- Δημητριάδης, Σ., 2018. *Οι μεγαλοκτηματίες της Εύβοιας του 19ου αιώνα*. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ, Διδακτορική διατριβή
- Διαχειριστική μελέτη 2021. *Διαχειριστική μελέτη για τη δεκαετία 2021-2030. Ιδιωτικό Δασόκτημα Προκοπίου - Δραζίου*. Ελληνικά Δάση, Ο.Ε. & Όλυμπος ΙΚΕ, 2021
- Διαχειριστική μελέτη, 2010. *Διαχειριστική μελέτη για τη δεκαετία 2010-2019. Συνιδιόκτητο δάσος Προκοπίου - Δραζίου, περιοχής Δασαρχείου Λίμνης Εύβοιας*. Ελληνικά Δάση, Ο.Ε, 2010
- ΕΟΑ - Εταιρεία Οικολογίας & Ανάπτυξης, "Agenzia per la ricerca, la documentazione e l' educazione ambientale", 1990. «Πρόγραμμα για τη δημιουργία Φυσικού Πάρκου στην περιοχή Καντηλίου της Εύβοιας». Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αρ. Συμβολαίου 6613 (87/02), Τελική Έκθεση
- Μπαλτά, Ε., 2009. «Η καταγραφή των μικρασιατικών συνοικισμών της Εύβοιας από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (1948-1964)». *Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών*, 38/2008-2009
- Παπαγιάννης, Γ., 2011. *Η δασική ιδιοκτησία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011

- Στελλάκου Β., 1999. *Οι πρόσφυγες της Καππαδοκίας στην Ελλάδα: κοινωνικές-πολιτισμικές και λειτουργικές διαστάσεις στη σχέση ανθρώπου και δομημένου περιβάλλοντος*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εργαστήριο περιβαλλοντικού σχεδιασμού, Τμήμα περιβάλλοντος, Μυτιλήνη 1999. Διδακτορική διατριβή
- Noel-Baker, Β., 2003. *Μια νήσος στην Ελλάδα. Οι Noel-Baker στην Εύβοια*. Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 2003
- Reber, Κ. 2001. Γράμματα από το Αχμέτ-Αγά, Μεγαλοκτηματίες από την Ελβετία στην Εύβοια του 19ου αιώνα. Στο https://www.academia.edu/3101164/Γραμματα_απο_το_Αχμετ_Αγα_Μεγαλοκτηματιες_απο_την_Ελβετια_στην_Ευβοια_του_19ου_αιωνα (ανάτυπο από το *Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών 33/1998-2000*, Εταιρεία Ευβοϊκών Σπουδών Αθήνα 2001, σελ. 339-351), ανάκτηση Δεκέμβριος 2024